

Den 9. april 1940 på Mors

Af Anders Have Espersen, Museumsdirektør, Museum Mors

Da de tyske tropper den 9. april i de tidlige morgentimer krydsede grænsen ind til Sønderjylland, og Luftwaffe fløj hen over landet, ændrede hverdagen sig med ét for den danske befolkning. Det samme gjorde sig gældende for befolkningen på Mors, der, som det berettes i den følgende artikel, fra den ene dag til den anden skulle forholde sig til en helt ny tilværelse, også selvom der skulle gå lidt tid, før de første fremmede soldater viste sig for alvor.

Tyske soldater på Rådhusstorvet i Nykøbing under besættelsen.

Ingen "Oprop" på Mors

Nykøbing og Mors blev i modsætning til eksempelvis Aalborg og Thy ikke set som et strategisk vigtigt sted for den tyske værnemagt. Noget tyder på, at tyskerne i første omgang ikke engang fandt det nødvendigt at gøre morsingboerne opmærksom på, at besættelsen havde fundet sted. I en artikel fra Morsø Avis efter befrielsen, kan man således læse, at de berømte "Oprop"-flyveblade blev kastet fra tyske fly over naboområderne Salling og Thy, mens Mors blev forbigået. Det betød ikke, at morsingboerne undgik det skræmmende syn af flyvemaskiner hen over øen. I Morsø Folkeblad kunne man i forbindelse med 50-års jubilæet for besættelsen læse førstehåndsberetninger fra folk, der som børn oplevede, hvordan de tyske fly fløj lavt og truende hen over deres barndomshjem. I luftrummet over Mors fortsatte man de følgende dage efter 9. april med at observere en del fly, og den 11. april kunne Morsø Folkeblad rapportere om, at mange mennesker havde set en decideret luftkamp mellem engelske og tyske fly over Midtmors. I den forbindelse skulle et fly være blevet skudt ned og være faldet i Limfjorden. For to unge morsingboer kom det tyske overfald på Danmark helt tæt på. Niels Emanuel Beck og Svend Agger fra Nykøbing var blandt de danske soldater, der kom i direkte ildkamp med besættelsesmagten. Førstnævnte blev såret under kampene i Sønderjylland, mens sidstnævnte blev skudt, da han som garder forsvarede Amalienborg og kongen.

En forvirret tysker

Tyske soldater på landjorden var stort set fraværende på Mors de første par måneder af besættelsen, selvom de jævnligt kom på besøg på øen. Bortset fra, at der ret hurtigt blev oprettet en tysk lyttepost med ti mand på Salgjerhøj og siden i Sindbjerg Plantage, der skulle rapportere om engelske overflyvninger i Danmark, skulle man helt hen til sommeren, før en lille deling soldater rykkede ind i Nykøbing. Tyskerne var naturligvis ventet i byen, og allerede på et byrådsmøde den 12. april blev det diskuteret, hvad man skulle gøre, hvis en tysk indkvartering i Nykøbing, skulle komme på tale. En enkelt falsk alarm var det også blevet til. Nogle uger efter besættelsen havde man regnet med, at tidspunktet var kommet for værnemagtens indtog. En tysk motorcykelordonnans var pludselig dukket op i byen, og nykøbingenserne antog, at en reel besættelse var undervejs. Det viste sig dog hurtigt, at ordonnansen, der var kommet kørende fra Thy, i virkeligheden skulle have været i Struer og havde taget fejl af Oddesundbroen og Vilsundbroen. Efter lidt forvirring vendte han om og forlod Nykøbing igen. Da de tyske tropper, der ikke udgjorde mere end 20-25 mand, endelig kom til byen, indlogerede de sig på et byens hoteller. Først i foråret 1941, fik tyskerne et fast hovedkvarter på den nu nedrevne Teknisk Skole, mens de samtidig gjorde brug af menighedshuset i Havnegade. Begge bygninger havde fra taget en god udsigt, hvorfra de få soldater kunne holde øje med byen og havnen.

To tyske officerer på Fruevej i Nykøbing. Billedet er taget ud ad vinduet i hjemmet hos planteskoleejer Oscar Bang.

Mørklægning og aflysninger

Den måde, hvorpå morsingboerne i første omgang for alvor mærkede besættelsen i deres dagligdag, var gennem de mange aflysninger, der fulgte i kølvandet på den 9. april, og ikke mindst de krav om mørklægning, som besættelsesmagten kom med, og som øens politi skulle håndhæve. Hvad angik aflysninger, dukkede de første op i aviserne allerede på selve besættelsesdagen. Her kunne man læse, at de kommende opvisninger i Tøving og Erslev gymnastikforeninger ikke blev til noget. De følgende dage og uger var det blandt meget andet alle K.F.U.K. og K.F.U.M møder, øens konfirmandfester, husholdningsforeningernes møder, rejsebiografens forestillinger og hingstegildet ved Feggesund, der måtte

aflyses eller udsættes. Siden fulgte aflysninger af en lang række af kirkernes gudstjenester, mens det allerede i slutningen af april stod klart, at alle Skt. Hans bål ikke ville blive til noget i 1940. Ikke overraskende betød besættelsen også, at man i særligt den første tid oplevede store forandringer i den offentlige transport. Den 27. april kunne man konstatere, at antallet af togafgange fra Nykøbing var på et niveau, man ikke i halvtreds år havde set så lavt. Nykøbings biografer var dog ikke ramt af aflysninger, og de klarede sig jævnt, selvom de havde svært ved at få alle de programsatte film frem i rette tid. Dog havde de udfordringer med at gelejde folk rundt i biograferne og ind og ud, når alt, de havde, var lommelygter, hvis lys ikke måtte komme ud bygningerne. Kravet om den mørklægning, der skulle forhindre, at de engelske fly kunne orientere sig, når de fløj over Danmark, fik allerede den 9. april morsingboerne til at lave et veritabelt stormløb på Nykøbings boghandlere, der var blandt de forretninger, der lå inde med mørklægningspapir. Det skulle dog hurtigt vise sig, at det ikke var helt nemt for folk at leve op til kravene. Politiet oprettede den 12. april en mørklægningstjeneste, der skulle give gode råd til morsingboerne og holde øje med, om kravene blev overholdt. Mørklægningen drejede sig i første omgang ikke kun om at dække sine vinduer til og begrænse belysningen. I de første måneder af besættelsen skulle danskerne også gå med enten et hvidt armbind eller lyse sommerfrakker om aftenen, så de kunne ses i trafikken trods den manglende belysning.

Bødeblokken findes frem

Overbetjent Kruse fra Nykøbing kunne den 13. april rapportere, at indbyggerne i byen havde lyttet til myndighederne og havde fået nogenlunde styr på mørklægningen. Desuden var folk gode til at holde sig derhjemme om aftenen, hvis de ikke havde et uomgængeligt ærinde. Anderledes så det ud, når politiets mørklægningstjeneste kom ud på øen. Vinduerne på landet var enten dækket med for tyndt materiale eller slet ikke mørklagte, mens hver anden fodgænger rundt om på øen ikke var iført de påkrævede hvide armbind, når de gik ud om aftenen. Få dage senere blev de første bøder uddelt, da overbetjenten mente, at morsingboerne nu burde have haft tid til at indordne sig under de nye forhold. Mens beboerne på landet stadig havde svært ved at få dæmpet lyset, var det nu også galt i Nykøbing, hvor flere og flere havde svært ved at blænde ordentligt af, et problem der også fandt sted, når befolkningen begav sig ud på cykel, hvor de ikke levede op til reglerne for afblænding på cykellygterne. Bødetaksterne befandt sig på 20 kr. for manglende mørklægning, 15 kr. i tilfælde af for meget lys på cyklen, og 5-10 kr. for at gå uden armbind. Omregnet til nutidsspenge lå bødebeløbende på mellem 130 og 530 kr.

Selvom lyset trods formaninger slap ud i aftenen og natten på Mors, blev der dog sammenlagt brugt mindre elektricitet på øen i de første dage af besættelsen. Det skyldtes ifølge Nykøbings elektricitetsværksbestyrer Nielsen ikke kun, at folk brugte mindre lys i hjemmene, men i lige så høj grad, at gadebelysningen i det store hele var forsvundet. Manglen på gadelygter var naturligvis ikke så stort et problem, da man nåede de lyse sommermåneder, men da der igen blev brug for lys i slutningen af august, var det i Nykøbing blot 25 ud af byens i alt 240 lygter, der måtte tændes, hvilket gjorde det farligt at bevæge sig ud i den dog efterhånden sparsomme trafik efter mørkets frembrud. Selvom der ikke var mange gadelygter at mødes under umiddelbart efter besættelsen, stimlede unge mennesker stadig sammen rundt om på øen. Denne sammenstimlen var dog, efter ordre fra besættelsesmagten, på dette tidspunkt ulovlig. Som det var tilfældet med mørklægningen, var det ikke alle, der fulgte anvisningerne. Den 26. april måtte overbetjent Kruse i Morsø Folkeblad advare de unge mennesker mod sammenstimlen på gader og stræder. Han henvendte sig i den forbindelse ikke mindst til ungdommen i Vils, for hvem, alvoren åbenbart endnu ikke var gået op. Overbetjentens formanende ord havde dog ikke den store effekt, og i den følgende tid blev der også uddelt bøder for sammenstimlen.

Teknisk Skole i Nykøbing, efter værnemagten havde overtaget den som hovedkvarter i 1941.

Flere læste, færre kørte bil

Mens noget blev forbudt eller svandt ind, var der andet, der voksede og blev større. Det gjaldt blandt andet morsingboernes læselyst, der trods den dårlige belysning i stuerne, var stigende, da man kom et par uger hen i besættelsen. Den 9. april var biblioteksudlånet i Nykøbing gået helt i stå, men den 24. april kunne byens bibliotekar oplyse, at både udlån og besøg på læsestuen var stærkt stigende. Det, der ifølge bibliotekaren blev lånt mest af i besættelsens første dage, var faglitteratur om årsagerne til krigen og skønlitteratur, der kunne aflede tankerne fra den nye virkelighed. Et andet tidsfordriv, der nød godt af de mange aflysninger og mørklægningens konsekvenser for borgernes sociale liv i begyndelsen af besættelsestiden, var radioudsendelserne. Dette var dog en udvikling, der havde været i gang allerede inden den 9. april, hvor folk ville følge med i krigsudviklingen. I maj måned kunne man i avisen læse, hvordan antallet af radioabonnenter på Mors havde været kraftigt stigende de seneste tre måneder, og at der nu var 4432 af slagsen. Mens antallet af radioer steg, faldt antallet af motorkøretøjer på øens veje. Den 9. april havde der været godt 1000 biler, men rationeringer på benzin og kravene til, hvem der måtte køre, betød, at der allerede midt i maj blot kørte 300 biler rundt. To måneder senere var dette tal faldet til blot 30 biler.

Allerede tre-fire dage efter den 9. april gik morsingboerne i gang med at indrette tilflugtsrum, der skulle beskytte mod luftangreb. Da man regnede med, at øens landsbyer ville gå fri af angreb, var det hovedsageligt i Nykøbing, at private borgere, virksomheder og offentlige instanser gik i gang med at skabe beskyttelse. Allerede den 24. april havde man indrettet 175 tilflugtsrum i Nykøbing. Heraf var de 14 først og fremmest for offentligheden. Blandt andet kunne borgerne søge ly hos Morsø Jernstøberi, i Bangs Gaard i

Algade, i biografen, i Ting- og Arresthuset, i Markvorsens Hotel i Vestergade samt i forskellige boliger i Markedsgade, på Nørrebro og på Lindevej. Der blev desuden gjort klar til to luftalarmsirener, der skulle placeres på henholdsvis Tinghuset og Gasværket i Nykøbing. På omtrent samme tid, som tilflugtsrummene stod klar, blev der også taget initiativ til oprettelsen af en "kvindelig beredskabstjeneste" på Mors. Kvinderne skulle blandt andet træde til, hvis der blev behov for hjælp til hjemmesygepleje, pasning af små børn og undervisning af skolebørn.

Morsingboerne finder sammen i sang

Små to måneder efter den 9. april begyndte morsingboerne langsomt at vænne sig til den nye virkelighed og finde tilbage til en dagligdag. Den 2. juni havde den tyske besættelsesmagt lempet så meget på forsamlingsrestriktionerne, at der i flere danske byer blev afholdt en fælles sangdag. I Nykøbing skete det på stranden ved Ørodde med byens håndværkerkor i spidsen. Sangdagen var den første af flere på Mors. Ikke mindst i august 1940 blev disse alsangsmøder et tilløbsstykke. Den 13. august mødte mere end 2000 op på stranden, mens der fem dage senere var deltagelse af 400 sangglade mennesker i Smedebjergerne ved Vils. Den helt store fællessang fandt sted den 1. september på Rådhuset i Nykøbing, hvor 5000 morsingboer fra hele øen var mødt frem. Sangen var uden akkompagnement, da det lokale orkester, ledet af Albert Pedersen, allerede var kommet til at love sig ud til et lignende sangstævne i Thisted. Der blev dog fundet et par gode sangere, der kunne synge for, og ved hjælp af et højttaleranlæg stillet til rådighed af isenkræmmer Jørgen Brandt lykkedes det at få alle på pladsen med i sangen.

Alsangen på Mors og i resten af landet var begivenheder, hvor man fandt sammen i et fællesskab, sang fædrelandssange og for en stund glemte den hårde virkelighed, Danmark befandt sig i. I disse dage finder man ligeledes sammen om fællessang i en svær tid. Man kan af gode grunde ikke samles 5000 mennesker på stranden ved Nykøbing, men i stedet finder man sammen i nye fællesskaber via fjernsynet og internettet, eller man forsøger på bedste vis at få sat gang i fællessang ud ad vinduerne og på behørig afstand.